

USTURLAP VE AYNA

KÜBRA ACAR PEHLİVAN

✉️ / otukennesriyat

YAYIN NU: 2312
EDEBÎ ESERLER: 1176

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-936-7

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 2025

2. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Umay Hacıyakupoğlu

Son Okuma: Emrah Ece

Kapak Resmi: Ömer Faruk Yıldız

Kapak Tasarımı: Damla Acar

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Baskı: Pelikan Basım Matbaa ve Ambalaj Sanayi Tic Ltd Şti
Kayabaşı Mah. Ulubatlı Hasan Cad. Nu: 2H, İç Kapı Nu: 19
Başakşehir-İstanbul
Tel: (0212) 613 79 55
Sertifika Nu: 40619

Kitabın bütün yayın hakları Ötügen Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akade-
mik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tama-
men alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez,
çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Kübra Acar Pehlivan: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde yüksek lisansını tamamladı. *Ayarsız* ve *Millî Mecmua*'da öykü, deneme ve makaleleri yayımlandı. Yazarın 2019 yılında yayınevimizden çıkmış *Yüzyıllık Defter* adlı bir kitabı bulunmaktadır.

I

Bazı kitapları başka bir lisana çevirmek, aslının kaleme alınmasından bile müşkül iştir. Bazı hayatları başka bir zamana hikâye etmek de öyle... Biliyorum, bunun için biricik kaynağımın kemalinden sıyrılıp en toy hâline kadar inmem, orada belki de bambaşka biriyle yüzleşmem gerekecek ama yine de bunu yapacağım çünkü unutulmuş bir takvimden başlayan o yolculuğu, bu şehrin tarihine bir daha düşürmek ve üstüne üstlük henüz yaşanmamış zamanlar için de anlaşılır kılmak istiyorum.

Yirmi yedi yaşımı doldurduğum bugün, iki yüz on dokuz senesinin ılıman bir şevval gecesinde, yeni Halife Mutasım'ın sarayına komşu Beytü'l-Hikme binasının Müslüman, Nasturi, Zerdüşt, Sâbiî itikada mensup Sami, Rumi, Türki, Farisi asıllı pek çok müellif, mütercim, müstensih, mücellit odasından biri olan bu ferah dairede; birkaç yıl önceki Doğu Roma seferinden ganimet niyetine alınan, mağlup ülkelerden cizye diye yollanan paha biçilmez kitapların ve Antakya, Harran, Nusaybin, Kinnesrîn, Edessa'daki okullardan gelen "aîretikós"¹ ilim erbabının taşıdığı eşî bulunmaz yazmaların arasında gece gündüz durmaksızın uğraştığım tercümelerden fırsat buldukça; buradan çok uzaklarda, ta Seyhun Nehri'nin kıyısında doğmuş bir adamın şu az ilerideki eski sarayın dehlizlerinden gün yüzüne çıkan serüvenini anlatmaya çalışacağım.

¹ Heretik. Resmî inanç ve doktrinlere aykırı inanışları benimseyen kişi.

Elbette o adamdan, yani biricik dedemden işittiklerimi ve onun gönlünden bugün tüm ladinî duruşuma rağmen benim de hayatıma ilham kıvılcımı olmuş o büyük hukuk âlimine duyduğum hürmeti başa koyarak yıllardır hatmedip durduğum eski çağların filozoflarından ve bu çatının altında gelecek asırlara ışık olacak kıymetteki âlimlerden edinebildiğim ufukla izini süreceğim bu müphem yolculuğun, biraz da peri tozuna ihtiyaç duyduğunu itiraf etmeliyim.

Sözün burasında dedemin hikâyesini anlatmaya ne zaman karar verdiğimi de söylemem gerekir zannederim. Bir süre önce tam on iki deve yüküyle şehre gelen bir manastır kütüphanesini elden geçirdiğimiz sırada, sararmış bir eski forma dikkatimi çekti. Bir hatıratı bu! “Ben Truvalı bir çiftçinin oğlu olarak...” diye başlıyordu. “Hiçbir torunuma ulaşamayacağımı bilmenin üzüntüsünü taşıyorum.”

Bu sözlerin kalbimde yarattığı üzüntüyü nasıl tarif edebilirim bilmiyorum. Bir anda yaptığımız her şey gözümde küçüldü, emeklerimiz koca bir anlamsızlığa büründü. Zira kalbimin en derinlerine ittirdiğim bir tedirginliğin tarifnamesi — üstelik, olup da bitmiş bir kehanet gibi — karşımda duruyordu. Yine de böylesi bir umutsuzluğun devamındaki satırlarda olup bitene duyduğum merakla metni okumayı sürdürdüm. Ne kadar uğraşıysam da çözemediğim birkaç majüskül kelimenin ardından “Oysa,” diyordu düşünür; “Dünyanın herhangi bir çağında ömür sürmüş bir insan, kendini torunlarına nakledebildiyse yaşamış demektir.”

İşte bu sözlere varınca, artık beni inceden inceye hursuz eden o dip sızımı da yerli yerine koymuş oldum. Kendisine ve oğluna nasip olmayan bir imkânı var gücüyle benim için seferber ederek aslında dedem de aynı şeyi istiyordu. Üstelik dedemin yaşamak macerası, birbirine benzemez iki ayrı coğrafyada ve birbirini tanımaz iki ayrı

takvimde geçmiş olmakla her şeyden çok hak ediyordu da bilinmeyi...

O gece, bezirli kandilimin titrek alevi altında bir heyula gibi tüm hislerimi sonuna kadar kurcalayan parşömeni elimden bırakamadım. Kararımı vermiştim vermesine ama filozofun “Beni anlaması için benim şartlarımı da bilmesi gerekir,” sözüne geldiğimde işimin ne kadar zor olduğunu da kavramıştım. Tam olarak böyle gelişti her şey...

Dünyaya gözlerini, surların dibindeki Kölemenler Mahallesi’nde açan ve kısacık ömrü, savaş meydanlarında geçip öyle de noktalanın babamın aksine dedem, seksenini aşkın yaşında, bir yanı mutlu ve huzurlu ancak diğer yanı hiç kimsenin göremediği çünkü dokunulmasına — ben hariç — izin vermediği bir keder ile gözlerini kapattığında ömür safahatını nasıl yorumluyordu; bunu bilahare anlatacağım. Şimdilik şu kadarıyla yetineyim; gözü kendinden ziyade hep gelecekteydi çünkü dedemin deyişiyle bizim töremiz böyleydi. Doğuştan savaşçı bir ruh için bu muhakkak elzem bir tabiattır ancak şu da bir gerçek ki iki asırlık bir takvimin asaleten mensubu oldukları iddiasıyla üstünlük taslayanların karşısında binlerce yıllık bir takvimin sergüzeştini şerh etmemiş olmak da bizim eksikliğimiz. Bu satırları ve bundan sonra kaleme alacaklarımı, bugün makam ve servet düşkünü bir devlet görevlisi, bir şekilde eline geçirecek olursa, beni muhakkak ki “Şuubi” olarak yaftalayacak ve Metâmir Zindanı’nın kuyularında baş aşağı sarkıtıldığımı görene dek peşimi bırakmayacaktır. Hâlbuki ne ben bir ihtilal daveti yapacak kudretteyim ne de koskoca Hilafetü’l Devlet, benim gibi bir Mevalinin teşebbüsüyle yıkılacak acziyettedir!

Neyse... Sadece kendi devrim için sıkıntı teşkil edecek tiratlarımla canınızı sıkmak niyetinde değilim. Demek istiyorum ki; ben bildiklerimi yazmazsam dedemin bir hikâyesi olmayacak! Yalnız o mu? Dedemden ve benden geriye

birkaç özgün satır olsun kalmazsa bizi Arap seyyahların yazdıklarında aramak zorunda kalacaksınız. Tıpkı bugün bizim de geçmişimizi Çin hanedan tarihçilerinden bulmaya çalıştığımız gibi...

Hayır! Başlıyorum. Şu anda ana bahçede yürüyen bir grup Meşşai, hararetle Plotinos'un *Bir*'ini tartışırken benim burada, kıymetli üstadım Hârizmî'den aldığım izinle, kaleme ve sunduklarına duyduğum büyük aşk ile yazacaklarım, dedem Ulaş'ın hikâyesidir ve — büyükannem için üzgünüm — son nefesinde bile tüm varlığıyla kendisine eşlik eden biricik Gümüş'ünün... Ve elbette dedemin bu topraklara kök salmasına vesile olan Fakih'in. Hatta önce ondan başlamalıyım.

Bunun için sizi bu şehrin altmış yedi yıl önceki terütaze günlerine götüreceğim.

Ahmed b. Bars b. Ulaş

II

I. KİTAP

I. BAB

Doğu Romalı mimarların ve Mervli zanaatkârların âdeta büyüğü bir masal kalıbından döktükleri Bağdat'ın dillere destan hilafet sarayı, İpek Yolu'nun yükünü durmaksızın şehre taşıyan geniş yolların, yüksek kemerli çarşılarla süslü meydanların ortasında ve cümlesini gündüz gibi aydınlatan neft kokulu kandillerin ışığında, yeryüzüne düşmüş Süreyya yıldızı gibi parılıyordu.

Selamlık salonunda birbirinden güzel sesli hanendeleri dinleyen Mansur, az önce içeri giren teşrifatçının, eğilip kulağına bir şeyler söylemesiyle toparlandı. Kat kat ağır çuha örtülerle bezeli geniş sedirinde, gömüldüğü kaz tüyü şiltelerin içerisinden görünen eli, havada bir yarım kavis çizerek şarkıcıları susturduktan sonra kapıya doğru çevrildi. Son işaret ile devasa kapılar ardına değin açıldı.

Gelen baş teşrifatçı Rabi'ydi. Kenarından siyah sarığı'nın ucu sarkan kalensövesini tutarak, tahtın önüne kadar telaşlı adımlarla seğırtti. Sultanın tam hizasına gelince, sırtındaki Acem bürdesinin içinde iki büklüm eğilip Tinnis kumaşının hışırtilarında bir müddet görünmez oldu. Soluğunu düzeltip, heyecanını bastırmaya uğraşarak fısıldadı. Beklenen misafir gelmişti.

Bütün bunlar olurken açılan kapıdan içeri giren ef-sunkâr bir koku, tütsü dumanı gibi dalga dalga ilerledi; Mansur'un burun deliklerinden usulca süzülüp yerleşti. Sümbülle beslendiği söylenen Tibet keçisinin miskini kolaylıkla ayırt edebilirdi, belki biraz mendeli udu, biraz huş,

savis... Her zamanki gibi ustaca harmanlanmış bir esans! Yine de hafızasını ne kadar zorladıysa da tüm benliğini esir alan bu pür ahenk kokudaki baskın olan rayihayı bulup çıkartamadı Mansur...

Bu arada yaşlı adam, beyaz mermer zeminde masmavi bir gökyüzü gibi uzanan dev Hotan halısını sakın adımlarla geçip, Halife'nin önüne kadar varmıştı. Hanendeler ilk kez gördükleri bu adamı inceden süzdüler. Üzerindekiler de gizemli kokusundan hiç geri kalır değildi. Kök boyayla renklendirilip, çoban dikişiyle birleştirilmiş tabaklı av derisinden incecik cübbesi göz alıcıydı. Boynundan aşağı, çaprazlama astığı çantasını — epeydir taşıdığından yorulmuş olacak — sağ koluyla alttan kavrayıvermişti. İçerisinde neler vardı kim bilir? Ders kâğıtları, meşhur hokkası ve diviti, sonra belki her abdestten sonra tazelemek lazım geldiğinden, şu meçhul kokunun şişesi... Halife'ye doğru yaklaşırken, attığı her adımda, upuzun cübbenin iki yana doğru açılan eteklerinden, Merv'in enfes pamuklu kumaşından yapılmış duman rengi iç elbisesi göze çarpıyordu ve belinde ise o zamana kadar hiçbirinin görmediği türden bir mıntaka... Yaklaştıkça bunun Fergana işi enfes bir gümüş kemer olduğu anlaşıldı. Adım attıkça yukarı doğru hafifçe yükselen etek boyunun altından yine o zamana dek görmediği türden nakışlı bir çift çizme göründü.

“Hah, kehribar!” dedi içinden Mansur; “Tabii ya kehribar!”

Yaşlı adam, atadan varlıklı bir tüccardı. Bir yandan Kûfe'nin en büyük fıkıh okulunda ders verirken diğer yandan babasından devraldığı ipek ticaretine, ortağı vasıtasıyla devam ediyordu. Kûfe'de herkes, yaşlı müderrisin, meşgul olduğu ticaret sahasına uygun biçimde her daim özenli giyindiğini ve dostlarına da bunu salık verdiğini, bilhassa öğrencilerinin üst başıyla bizzat ilgilendiğini bilirdi.

Gömüldüğü kuş tüyü minderlerden doğrulan Halife, bağdaş kurup sağ bacağını karnına çekti, kolunu dizine yaslayarak her zamanki heybetli kartal duruşunu takındı, misafirini yukarıdan aşağı süzdü. Mevali tuhaflığı işte!

Bu sarayın himayesinde her milletten adam yaşardı, Cundişapur'un en kıymetli hocaları; Farisi, Süryani, Rumi, Hintli bir sürü âlim, hatip, şair vardı ama hiçbirisi böyle değildi. Bu görülmedik kumaşlar, biçimler filan hep bunların eseri idi. Bağdat'ın sıcağında bile geldikleri şehirlerin kıyafetlerini taşımayı marifet sayıyorlardı. Acayip adamlardı bunlar vesselam.

Yaşlı adam, epey ağarmış saç ve sakalı dışında gayet dinç görünüyordu. Sedirin her iki yanındaki Buhara işi bakır şamdanlardan süzülen ışık hüzmeleri, mihrabı hâlâ yerinde olan ince yüzüne elemli bir hava katmaktaydı. Her zamanki vakur duruşuyla, ellerini önünde kavuşturup selam verdi. Ancak Mansur'un bu gece esenlik dolu hiçbir şeyi işitmeye niyeti yoktu:

“Gel bakalım, bunca lütuf ve ihsan dolu teklifi elinin tersiyle itiveren Ya Numan! Anlat bakalım. Anlat ki sebeplerini bir de senin ağzından duyalım.”

Halife'nin alaycı girizgâhını işiten sazendeler, iliştikleri köşede, Hayzeran'ın kamışları gibi titreştiler. Bu meclisin, en şenlikli hâlden bir gayya kuyusuna ne kadar büyük hızla dönüşebildiğini, Mansur'un on dört yıllık saltanatının şahitleri olarak hepsi iyi bilirdi.

Yaşlı adam ise hiç etkilenmişe benzemiyordu. Saraya ilk gelişi değildi. Hatta şehrin kurulmasında bile emeği vardı; Halife'nin isteği üzerine, birtakım din âlimlerinin de bulunduğu bir heyet içerisinde on binlerce mühendis ve işçinin gece gündüz çalıştığı imar sürecinin adalet ve güvenlikle yürütülmesi için elinden geleni yapmış, hendeğin bitişiğindeki sur bitene kadar da vazifesini bırakmamıştı. Gerek bu çiçeği burnunda şehirde, gerekse bundan önceki

başşehir Haşimiyye’de, birçok kereler kâh sohbet için kâh fetvasına başvurulmak üzere devlet kapılarından defalarca girmişti. Hatta bir defasında Mansur’dan bizzat kendi karısı bile şikayetçi olmuştu da sadece yaşlı adamın vereceği hükme razı olacağını bildirdiği için karı koca arasında hakemlik bile yapıvermişti. “Müminlerin Halifesi...” demişti kadın, bir perdenin ardından; “bir eş daha almak istiyor,” Mansur ise sonradan Müslüman olmuş bu Semerkantlı prenses yeni intisap ettiği dininde yerini bilsin öğrensin diye — işiteceklerinden gayet emin — keyifle sormuştu:

“Söyle hocam!” demişti, “Ayette dörde kadar hakkım yok mu?”

Yaşlı âlim, “Var!” demişti. “Ama aynı ayette, o kadınlar arasında tam adaleti sağlamak şartı da var! Onu ne yapacağız? Bak daha yeniden evlenme ihtimalinde bile böyle incinen bir kadın var karşında! Hâl böyleyken nasıl sağlayacaksınız bu adaleti?” Sonra kendisi de bir hanımla ömür geçirmiş olmanın verdiği öz güvenle, Allah’ın bir edep tavsiyesi olarak müminlere tek eşliliği uygun gördüğünü anlatmış, Halife’nin yüzü düşerken perdenin arkasında saklanmaya gerek bile görülmeyen bir sıcak hava estirmiş, mevzu ise şehirde haftalarca konuşulmuştu.